

Dr. ing. Nikola RAPAJIĆ

Poljoprivredno-šumarski fakultet, Zagreb

Prilog poznavanju sistema i tipova gospodarenja u Lici

II.

3. SISTEMI I TIPOVI GOSPODARENJA S OBZIROM NA INTENZIVNOST PROIZVODNJE

Sisteme i tipove gospodarenja ovog istraživanog područja, promatrano iz općeg aspekta, karakterizira ekstenzivna proizvodnja. Ekstenzivnost proizvodnje karakteristična je za sve poljoprivredne grane: ratarstvo, stočarstvo i voćarstvo. I, za sve istraživane zone ovog teritorija: poljoprivrednu zonu, zonu pašnjaka i zonu šume.

Ekstenzivan karakter sistema i tipova gospodarenja ovog istraživanog područja posljedica je prvenstveno ekstenzivnog načina iskorišćivanja zemljišnih teritorija poljoprivrednih poduzeća, te slabe agrotehlike. U vezi s tim i ekstenzivnog načina držanja stoke.

Zbog toga je u čitavom ovom istraživanom području, općenito uzevši, karakteristična ekstenzivna proizvodnja. Promatramo li, međutim, stepen intenzivnosti proizvodnje po pojedinim poljoprivrednim poduzećima, vidimo, da tu postoje brojne gradacije intenzivnosti. One se kreću od izrazito

ekstenzivnih sistema i tipova gospodarenja, u koje spadaju brojna seljačka gospodarstva, u zoni pašnjaka i zoni šume. Na pr. u selima u planinskim uvalama i vrtačama: Rujišta, Turovac, Duboki dô, Cerovac, Javornik i dr. u Velebitu; Visuć, Kruzi, Pirovište, Glogovo, Gubavčevo Polje, Omeica i t. d. u Plješivici; Ramljani, Čanak, Selište i dr. u Maloj i Velikoj Kapeli. Dalje, u manjem broju i u poljoprivrednoj zoni. Na pr. u selima: Vrpile, Grabušić i dr. u Koreničkom polju i t. d. Zatim, preko različitih stupnjeva intenzivnih i poluintenzivnih seljačkih gospodarstava, u poljoprivrednoj zoni, osobito prigradskih. Na pr. u selima: Kompolje i Brlog u Gackom polju; Divoselo, Ornice, Medak i dr. u Ličkom polju; Debelo Brdo, Šalamunić, Bunić i Jošani u Krbavskom polju; te oko Otočca, Gospića, Gračaca, Perušića i nekih drugih mjesto. Sve, do intenzivnih (iako malobrojnih) zadružnih gospodarstava. Na pr.: gospodarstvo O. P. Z. Babin Potok Donji, O. P. Z. Otočac i dr.

Promatramo li proces intenzifikacije sistema i tipova gospodarenja u ovom istraživanom području, iz historijskog aspekta, pogotovo ako uzmemo u razmatranje novije i najnovije historijsko razdoblje, dolazimo do ovih zaključaka: 1. da postoji stalna, iako polagana, tendencija intenzifikacije sistema i tipova gospodarenja, osobito u najnovijem historijskom razdoblju i 2. da je intenzifikacija sistema i tipova gospodarenja moguća ovdje, gotovo na čitavom istraživanom području, a u brojnim većim lokalitetima, da postoje mogućnosti i za uvođenje poluintenzivnih i intenzivnih sistema i tipova gospodarenja — uz racionalno ulaganje znatnih materijalnih sredstava i uz serioznu stručnu primjenu suvremenih tekovina nauke i tehnike.

4. SISTEMI I TIPOVI GOSPODARENJA S OBZIROM NA CILJ PROIZVODNJE

S obzirom na cilj proizvodnje, u ovom istraživanom području, prevladavaju sistemi i tipovi gospodarenja s jasno izraženim karakteristikama samoopskrbnog gospodarjenja.

Faktori nastajanja i razvijanja sistema i tipova gospodarenja i historijski uslovi, te stanje drugih privrednih grana (slabo razvijena industrija, neznatna rudarska djelatnost i dr.) usloveli su spor proces transformacije sistema gospodarjenja. U mnogome, tom je doprinijelo i dugo: neekonomsko, nasilno održavanje prastarih kućnih (porodičnih) zadruga, koje su u biti bile tipične zatvorene (autarhične), samoopskrbne ekonomske organizacije tamošnjeg sela i dr.

Ipak, klasični oblik samoopskrbnog gospodarjenja, iščezao je tu relativno dosta davno. Brzo je nestajao u vezi s promjenama u državnom feudalnom sistemu, a na samom ovom području, pogotovo s razvojem Vojne Krajine i u vezi s tim s raspadanjem kućnih zadruga, te prodorom kapitalističkih elemenata u selo. Tome je mnogo doprinio i sve veći odlazak ljudi u druge krajeve, zbog zarade, pogotovo u inostranstvo, osobito u SAD, što je, pored ostalog, uvelike omogućilo i spomenuto razvojenje Vojne Krajine. To je u znatnoj mjeri omogućavalo priliv novca u selo i pomagalo razvoj novčane privrede. Takav priliv novca davao je mogućnost za svestraniju razmjenu, ali to je mogućnost nedovoljno korišćena, zbog relativno male proizvodnje, jer je proces transformacije ekstenzivnog gospodarjenja, kako sam to istakao, bio spor. Pritjecanje novca u selo značilo je prvenstveno povećanje uvoza. Zbog toga ovo područje ima karakter uvoznog (pasivnog) područja. Ipak su ti faktori utjecali sistematski, s jedne strane neposredno na mijenjanje karaktera sistema gospodarjenja prema

cilju proizvodnje, a s druge strane posredno, time što su pozitivno djelovali na intenziviranje proizvodnje, kako se to vidi iz prednjih razmatranja.

U novije, pogotovo u najnovije vrijeme, takva tendencija je vrlo uočljiva. Jari ječam na pr. se ovdje ranije uzgajao isključivo za ishranu ljudi i stoke u vlastitom kućanstvu, a u novije vrijeme pogotovo u najnovije, sve više ga zamjenjuje pivarski ječam, koji služi kao sirovina za industriju piva. Kod uzgoja krumpira, jača tendencija, proizvodnje sjemenskog krumpira, koji tamo ima vrlo dobre uslove, i to kao tržišni artikl. Merinizacija ovaca, koja se u posljednjem deceniju uspješno provodi, ukazuje ne samo na jaku tendenciju intenziviranja ovčarstva, već i na tendenciju jačanja tržišnosti sistema gospodarenja, jer je merinizirana vuna konjukturan i rentabilan artikl.

Sve to ukazuje na činjenicu, da je na pomolu tendencija brže transformacije postojećih sistema i tipova gospodarenja s karakteristikama samoposkrbnog karaktera, u sisteme gospodarenja tržišnog karaktera.

5. SISTEMI GOSPODARENJA S OBZIROM NA TRŽIŠNOST

Analizirajući sisteme gospodarenja, koje sam utvrdio i sistematizirao u priloženim tabelama za 33 gospodarstva* iz raznih lokaliteta ovog istraživanog područja, došao sam do ovih orijentacionih zaključaka: 1. da najveće vrijednosti tržišnih viškova po jednom gospodarstvu imaju kombinirani sistemi gospodarenja. A, između njih, opet oni, sa velikim učešćem krumpira u strukturi proizvodnje i intenzivnom proizvodnjom krme. Veću vrijednost tržišnih viškova daje stočarstvo, ali je znatna i vrijednost tržišnih viškova biljne proizvodnje

Kod ove skupine sistema ne postoji korelacija između veličine poduzeća (prema ukupnoj, obradivoj i oraničnoj površini zemljišta) i veličine vrijednosti prodanih proizvoda.

I po veličini vrijednosti prodanih proizvoda po 1 ha zemljišta (ukupne, obradive i oranične površine), ova skupina sistema je na prvom mjestu.

S obzirom na tu činjenicu ovi sistemi gospodarenja su intenzivniji od ostalih, ovdje analiziranih sistema. Ova skupina sistema ima u prosjeku intenzivniji sistem iskorišćivanja zemljišta što utječe i na intenzifikaciju stočarstva, iz čega rezultiraju i veći tržišni viškovi.

Ovi sistemi imaju karakter stočarsko-ratarskih sistema gospodarenja, rjeđe ratarsko-stočarskih.

S obzirom na tržišnost ovi sistemi gospodarenja imaju jaku tendenciju razvijanja tržišne proizvodnje, što dokazuje i proces intenziviranja i biljne i stočne proizvodnje.

Po veličini vrijednosti prodanih proizvoda po jednom gospodarstvu iza skupine kombiniranih sistema gospodarenja slijedi skupina pašnjačkih sistema gospodarenja. Kod ove skupine sistema gospodarenja tržišne viškove pretežno ili isključivo daje stočarstvo.

I po veličini vrijednosti prodanih proizvoda po jednom ha zemljišta, skupina ovih sistema zauzima drugo mjesto.

* Prema anketi Zavoda za poljoprivrednu ekonomiku 19, a prema anketi, koju je provodio Ing. Štangel 14 gospodarstava.

**UTJECAJ SISTEMA GOSPODARENJA
NA TRŽIŠNOST POLJOPRIVREDNIH PODUZEĆA
(1957. g.)**

Tabela br. 1.

Broj gosp.	Sistemi gospodarenja	Veličina gospodarstva						Vrijednost prodanih proizvoda po 1 gospodarstvu u 000 Din		
		Ukupne površine		Obradive površine		Oranične površine		Stočarstvo	Biljna proizvodnja	Ukupno
		ha	a	ha	a	ha	a			
1	(1) Krumpir — travnjaci — povrće — goveda — svinje — perad.	5	42	5	40	2	11	165	79	244
3	(2) Bijele žitarice — travnjaci — krumpir — povrće — industrijsko bilje (ko- noplja i lan) — voće — goveda — svinje — perad.	3	52	3	41	1	57	109	17	125
2	(3) Krmno bilje — krumpir — bijele žita- rice — goveda — svinje — perad.	4	32	4	29	1	09	80	—	80
3	Pasnjački sistemi: (1) Travnjaci — bijele žitarice — krum- pir — industrijsko bilje (konoplja i lan) — povrtno bilje — voće — go- veda — svinje — perad.	4	48	4	40	2	16	129	36	165
2	(2) Travnjaci — bijele žitarice — krum- pir — povrće — voće — goveda — ovce — svinje — perad.	2	62	2	58	1	10	36	—	36
2	Kompleksni sistemi: (1) Bijele žitarice — travnjaci — krum- pir — povrće — voće — industrijsko bilje (konoplja i lan) — goveda — konji — ovce — svinje — perad.	7	14	7	09	2	88	152	—	152
2	Poljoprivredno-šumski sistemi: (1) Travnjaci — bijele žitarice — krum- pir — povrće — goveda — svinje — ovce — perad — suma.	8	50	7	88	3	40	6	—	6

UTJECAJ SISTEMA GOSPODARENJA
NA TRŽIŠNOST POLJOPRIVREDNIH PODUZEĆA
(1954. g.)

Tabela br. 2.

Brg. gosp.	Sistemi gospodarenja	Veličina gospodarstva						Vrijednost prodanih proizvoda* po 1 gospodarstvu u 000 Din		
		Ukupne površine		Obradive površine		Oranične površine		Stočarstvo	Biljna proizvodnja	Ukupno
		ha	a	ha	a	ha	a			
	Kombinirani sistemi:									
6	(1) Bijele žitarice — travnjaci — krum- pir — voće — kukuruz — povrće — goveda — konji — svinje — perad.	2	87	2	06	1	98	49	55	104
	Pašnjački sistemi:									
7	(1) Travnjaci — bijele žitarice — krum- pir — voće — povrće — goveda (ili ovce i goveda) — svinje — perad.	3	26	1	85	1	82	43	24	67
	Kompleksni sistemi:									
5	(1) Bijele žitarice — travnjaci (intenzivi- rani i prirodni) krumpir — voće — kukuruz — proso — stočna repa — goveda (ili goveda i ovce) — konji — svinje — perad.	2	47	2	31	1	28	37	11	48

* Po cijenama iz 1957. g.

Ovi sistemi gospodarenja imaju karakter stočarsko-pašnjačkih sistema gospodarenja s znatno izraženim karakteristikama samoopskrbnog gospodarenja, pogotovo što se tiče biljne proizvodnje.

Kompleksni sistemi gospodarenja su na trećem mjestu i po vrijednosti prodanih proizvoda po jednom gospodarstvu i po vrijednosti prodanih proizvoda po 1 ha zemljišta.

Ovi sistemi gospodarenja imaju u prosjeku najustaljenije karakteristike samoopskrbnih sistema gospodarenja u ovom istraživanom području.

6. PERSPEKTIVNI RAZVOJ SISTEMA I TIPOVA GOSPODARENJA ORIJENTACIONI PRIKAZ

Na osnovu prikazanih klimatskih, zemljišnih i društveno-ekonomskih prilika, analize stanja poljoprivrede, date geneze, sistematizacije i zonacije postojećih sistema i tipova gospodarenja, provedenih ekonomskih analiza važnijih sistema gospodarenja — moguće je izvesti orijentacione zaključke o tendencijama i perspektivama razvoja sistema i tipova gospodarenja ovog istraživanog područja.

Ova istraživanja pokazuju, da je dosadašnji razvoj sistema i tipova gospodarenja, uvjetovan u najvećoj mjeri nastojanjima, da se po mogućnosti zadovoljne neophodne životne potrebe članova seljačkih porodica.

Zbog toga sistemi i tipovi gospodarenja imaju — kako sam to iznio u nekim prethodnim poglavljima — još uvijek slabije ili jače izražene karakteristike samoopskrbnih sistema i tipova gospodarenja.

Iznimku od toga čine poljoprivredna dobra i zadružna gospodarstva, koja proizvode isključivo za tržište; pojedina seljačka gospodarstva, koja su pretežno orijentirana na proizvodnju za tržište, a koja su rasijana, nešto gušće u poljoprivrednoj zoni, a rjeđe u zoni pašnjaka i zoni šume; te malobrojni prigradski tipovi gospodarenja.

Dalje, rezultati ovih istraživanja pokazuju: 1. da sistemi i tipovi gospodarenja s izraženim karakteristikama samoopskrbnog načina gospodarenja imaju nisku proizvodnju i malene ili sasvim neznatne tržne viškove, što im onemogućava proširenu reprodukciju — pa zbog toga gotovo stagniraju u razvoju; 2. da je, naročito s obzirom na vrlo slabo iskorišćene velike zemljišne kapacitete i — pored relativno nepovoljnih klimatskih prilika — moguća i neophodno nužna transformacija ekstenzivnih sistema i tipova gospodarenja samoopskrbnog karaktera u poluintenzivne i intenzivne sisteme i tipove gospodarenja tržišnog karaktera, s velikim procentualnim učešćem poluintenzivnih i intenzivnih travnjaka i krumpira u sistemima i tipovima iskorišćivanja zemljišta u skladu s datim klimatskim, zemljišnim i ekonomskim faktorima, pojedinih zona i lokaliteta i s intenzivnijim stočarenjem.

Orijentaciona perspektivna zonacija i sistematizacija glavnih sistema i tipova gospodarenja u ovoj regiji izgledalo bi u osnovi ovako:

1. U poljoprivrednoj zoni: Intenzivni i poluintenzivni sistemi i tipovi gospodarenja pretežno tržišnog i tržišnog karaktera, i to: 1. Kombinirani sistemi i tipovi gospodarenja, 2. Poljoprivredno-šumski sistemi i tipovi gospodarenja i 3. Prigradski sistemi i tipovi gospodarenja.

UTJECAJ SISTEMA GOSPODARENJA NA TRŽIŠNOST POLJOPRIVREDNIH PODUZEĆA
(1957. g.)

Tabela br. 3.

Broj gosp.	Sistemi gospodarstva	Veličina gospodarstva						Vrijednost prodanih proizvoda po 1 hektaru u 000 Din		
		Ukupne površine		Obradive površine		Oranične površine		Ukupnih površina	Obradivih površina	Oraničnih površina
		ha	a	ha	a	ha	a			
	Kombinirani sistemi:									
1	(1) Krumpir — travnjaci — bijele žitarice — povrće — goveda — svinje — perad.	5	42	5	40	2	11	45	45	116
3	(2) Bijele žitarice — travnjaci — krumpir — povrće — industrijsko bilje (konoplja i lan) — voće — goveda — svinje — perad.	3	52	3	41	1	57	36	37	79
2	(3) Travnjaci — krumpir — bijele žitarice — goveda — svinje — perad.	4	32	4	29	1	09	19	19	73
	Pašnjački sistemi:									
3	(1) Travnjaci — bijele žitarice — krumpir — industrijsko bilje (konoplja i lan) — povrtno bilje — voće — goveda — svinje — perad.	4	48	4	40	2	16	37	38	76
2	(2) Travnjaci — bijele žitarice — krumpir — povrće — voće — goveda — ovice — svinje — perad.	2	62	2	58	1	10	14	14	33
	Kompleksni sistemi:									
2	(1) Bijele žitarice — travnjaci — krumpir — povrće — voće — industrijsko bilje (konoplja i lan) — goveda — konji — ovice — svinje — perad.	7	14	7	0,9	2	88	21	21	53
2	Poljoprivredno-šumski sistemi: (1) Travnjaci — bijele žitarice — krumpir — povrće — goveda — svinje — ovice — perad — šuma.	8	50	7	88	3	40	0,7	0,8	2

2. U zoni pašnjaka: intenzivirani, poluintenzivni i intenzivni sistemi i tipovi gospodarenja, pretežno tržišnog i tržišnog karaktera, i to: 1. Pašnjački sistemi i tipovi gospodarenja, 2. Poljoprivredno-šumski sistemi i tipovi gospodarenja i 3. Kombinirani sistemi i tipovi gospodarenja.

3. U zoni šume: intenzivirani i poluintenzivni sistemi i tipovi gospodarenja pretežno tržišnog karaktera, i to: 1. Poljoprivredno-šumski sistemi i tipovi gospodarenja, 2. Pašnjački sistemi i tipovi gospodarenja i 3. Kombinirani sistemi i tipovi gospodarenja.

7. ZAKLJUČAK

Istražujući sisteme i tipove gospodarenja ovog područja, utvrdio sam:

1. Postojeći sistemi i tipovi gospodarenja još uvijek su, općenito uzevši, u većoj ili manjoj mjeri, zadržali karakteristike ekstenzivnih sistema i tipova

**UTJECAJ SISTEMA GOSPODARENJA
NA TRŽIŠNOST POLJOPRIVREDNIH PODUZEĆA
(1954. g.)**

Tabela br. 4.

Broj gosp.	Sistemi gospodarstva	Veličina gospodarstva						Vrijednost prodanih proizvoda* po 1 hektaru u 000 Din		
		Ukupne površine		Obradive površine		Oranične površine		Ukupnih površina	Obradivih površina	Oraničnih površina
		ha	a	ha	a	ha	a			
6	Kombinirani sistemi: (1) Bijele žitarice — travnjaci — krum- pir — voće — kukuruz — povrće — goveda — konji — svinje — perad.	2	87	2	06	1	98	36	50	53
7	Pašnjački sistemi: (1) Travnjaci — bijele žitarice — krum- pir — voće — povrće — goveda (ili ovce i goveda) — svinje — perad.	3	26	1	85	1	82	21	36	37
5	Kompleksni sistemi: (1) Bijele žitarice — travnjaci (intenzivi- rani i prirodni) — krumpir — voće — kukuruz — proso — stočna repa — goveda (ili goveda i ovce) — konji — svinje — perad.	2	47	2	31	1	28	19	21	38

* Po cijenama iz 1957. g.

gospodarenja samoopkrbnog karaktera. U zoni pašnjaka i u zoni šume, a tu i tamo i u poljoprivrednoj zoni, susreću se čak i sistemi i tipovi gospodarenja, koji imaju karakteristične crte klasičnih samoopkrbnih sistema i tipova gospodarenja.

Kod ovih sistema i tipova gospodarenja proizvodnja je malena i po jedinici površine i po grlu stoke.

2. Procentualno učešće bijelih žitarica i kukuruza, u sistemima i tipovima iskorišćivanja zemljišta, kod nekih sistema i većine tipova gospodarenja preveliko je, što je ekonomski neopravdano.

3. Pašnjačke površine pretežno se iskorišćuju ekstenzivno i neorganizirano, većinom su zapuštene i prepuštene eroziji i degradaciji.

4. Stočarstvo ima mahom ekstenzivan karakter. Stoka je, općenito uzevši, slabo produktivna.

5. U sistemima i tipovima iskorišćivanja zemljišnog teritorija poljoprivrednih poduzeća — šumi, koja bi trebala biti vrlo značajna kultura u strukturi tih sistema i tipova gospodarenja, s obzirom na opisane karakteristike reljefa zemljišta, petrografskog i pedološkog sastava tla i klimatske prilike — rijetko se gdje pridaje nešto veći značaj. S ekonomskog stanovišta, to je jako velik, nedostatak postojećih sistema i tipova gospodarenja ovog istraživanog područja.

6. Poluintenzivni i intenzivni sistemi i tipovi gospodarenja, koji se od prvih razlikuju većom proizvodnjom po jedinici površine i po grlu stoke, većim tržišnim viškovima i mogućnostima rentabilnijeg poslovanja — iako su relativno malobrojni — ukazuju na mogućnosti, metode i puteve transformacije postojećih sistema i tipova gospodarenja.

7. S obzirom na činjenice navedene pod točkama 1.—6. neophodno je potrebno u ovom istraživanom području provesti sistematsku transformaciju postojećih sistema i tipova gospodarenja ekstenzivnog, i manje ili više samoopkrbnog karaktera, u intenzivirane, poluintenzivne i intenzivne sisteme i tipove gospodarenja — kako sam to izložio u poglavlju: Perspektivni razvoj sistema i tipova gospodarenja.